

О ИЛУСТРАЦИЈИ И „ИЛУСТРАТИВНОСТИ“

Покушај расветљавања порекла једне предрасуде

Бобан Савић

Дешава се да од стране ликовних критичара поједини илустратори бивају „похваљени“ опаском да њихова дела нису „само илустрације“ већ „права уметност“. Таквим неспретним комплиментом одаје се признање ауторима, али се нехотице доводи у питање вредност њихове професије. И док је сликарство безмало постало синоним за уметност, у случају илустрације, уметничка вредност спомиње се спорадично, као нешто што је искрсло тамо где се мање очекује. Ово се најбоље читава у специфичном тумачењу придева *илустративно* који поједини професори сликарства користе како би својим студентима указали на врсту стваралачке странпутице.

Израз „ликовна илустрација“ у овом тексту нећемо везивати за уобичајну поделу уметности на „ликовне“ (у значењу слободне) и „примењене“ гране већ ћемо га користити како бисмо илустрацију као ликовну дисциплину разликовали од хомонима који у свакидашњем говору упућује на било који пригодан пример (не нужно визуелни) који расветљава неки феномен. У том смислу, прича о некој историјској личности могла би да се „илуструје“ неком анегдотом или музичком композицијом из одређене епохе. Ова вануметничка функција „расветљавања“ етимолошки је повезана с изворним значењем израза илустрација (*illustrare*, лат. осветлити).

Пре него што покушамо да откријемо узроке запостављања илустрације као уметничке дисциплине, требало би да се присетимо да је појам уметности у данашњем значењу, формулисан релативно касно. Године 1747. француски филозоф Шарл Бате у књизи „Лепе уметности сведене на јединствени принцип“ груписао је седам делатности у јединстве-

ни појам. Сликарство, скулптура, музика, поезија и плес по први пут сагледани су као саставни делови корпуса лепих уметности. Као сродне дисциплине, Бате им је придржио архитектуру и говорништво. За кратко време, синтагма лепе уметности одомаћила се у стручној теорији једнако као и у свакидашњем говору. До деветнаестог века, лепота као обједињујући принцип, до те мере се подразумевала да је временом у употреби остао само назив уметност. Придев *леје* (*fine arts*) одржао се у ситуацијама када је такозвана „чиста“ или „слободна“, код нас често називана и „ликовна“ уметност требало да се раздвоји од остварења „примењене“ уметности. Илустрација није уврштена у првобитни сазив уметничких дисциплина јер је била суштински неодвојива од сликарства. Бате је своју студију објавио у време када је илуминисање рукописних књига увелико било реликт прошлости, а штампане публикације још увек нису доживеле своју пуну експанзију. Најеминентнији представници сликарства попут Дирера, Ханса Холбајна Млађег или Гоје уједно су били и најзначајнији илустратори свога времена. Након објављивања Батеове студије, појам уметности мењао је свој обим и садржину, али су битне разлике између илустрације и сликарства дошле су до изражаја тек крајем деветнаестог века. У то време академизам у уметности полако је одступао пред појавом нових стваралачких тенденција ко дкојих је форма слике преузимала примат над садржином. Када је исконска, готово органска потреба човека за сликовним приповедањем запостављена у сликарству, свој пуни израз пронашла је у илустрацији, стрипу и анимираном филму. Обиље илустрованих књига и часописа с краја 19. века омогућило је појаву аутора попут Гистава Дореа, чији је илустраторски опус, по обиму и значају, надилазио сликарски.¹

Вероватно највећа препрека исправном разумевању савремене илустрације крије се управо у чињеници да се она често сагледава као некакав анахрони огранак сликарства, а не као самосвојна уметничка дисциплина. Методе анализе и вредновања које су сврсисходне за сликарство нису до краја применљиве на уметност илустрације. Модерни сликарски покрети попут експресионизма и кубизма утицали су на ликовну форму илустрације али је домет њиховог утицаја остао веома ограничен.

William Blake, Pity 1795.

¹ Упореди: Ristić, M. "A contribution to the study of the emergence of illustration as an independent art discipline in Serbia", Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske br. 48, Novi Sad: Matica srpska, 2020, 105-116.

У двадесетом веку дошло је до развоја илустрације какву, са становишта историје уметности, није могуће до краја уклопити у актуелне сликарске тенденције. Иако су се значајни ствараоци попут Пикаса и Далија повремено упуштали у илустровање књижевних дела, било би погрешно њихове радове сматрати референтним за анализу главне струје савремене илустрације.

Раздвајању ова два медија додатно је допринео начин на који они комуницирају с љубитељима уметности. Непосредност у комуникацији која је током дуге историје сликарства мукотрпно освајана, у савременој уметничкој пракси често се потцењује и олако одбацује. Остварења из области сликарства изложена у ликовним галеријама, постепено су попримала елитистички карактер, док се илустрација, посредством репродукција обрађала најширој публици. Једно од њених битних својстава је да разумевање ликовног језика илустрације не захтева од читаоца сувишан когнитивни напор. Да ли су се илустратори изразитом комуникабилношћу њихових радова замерили ликовној критици чинећи излишним посредовање између слике и њене публике? Чини се да су узроци повременог занемаривања илустрације од стране уметничких институција ипак нешто комплекснији.

Пејоративно значење *илустративности* које је споменуто на почетку овог текста односи се на ликовна дела код којих аутор инсистира на неважним детаљима, а на штету језгровитости ликовне структуре.² Таква тенденција блиска је Крлежиној дефиницији кича као слабе или криве примене уметничког изражајног средства.³ Слични примери постоје и у обрнутом случају, када се изразима као што су *превише сликарски* или *уметничарење* илустратори и стрип аутори служе како би критиковали претенциозност у ликовном изразу односно подражавања актуелних сликарских тенденција науштрб јасноће нарације. На исти начин, када се у свакидашњем говору за некога каже да превише глуми то би требало да укаже на неискреност, а филозофирание би се односило на празнословље. У сваком од наведених примера, изворно значење попримило је ироничан призив и битно је измењено у односу на појам из којег је изведено. Преселивши се из колоквијалног у стручни дискурс, израз *илустративно* срастао је с тенденцијама које се априори сматрају непожељним на цртежу или слици.

Коришћење придева „илустративно“ у својству приговора може се донекле оправдати уколико се мисли на илустрације које, сходно својој намени, не претендују на статус уметничког дела. Примера ради, код илустрованих упутстава за коришћење техничких уређаја, информативност цртежа има примат над његовом естетском формом. У случају едукативних илустрација какве срећемо у енци-

2 Ристићева наводи како је Павле Васић за Владимира Филаковца употребио израз „илустративно“ у негативном контексту као стручна оцена уметничког на уметничкој изложби. Прочитај: Ristić, M, *Ibid*, 112.

3 Енциклопедија ликовних уметности 3, инь – Портл, Југославенски лексикографски завод, Загреб, 1964. стр. 170.

Dave McKean's, Насловна илустрација за стрип 'The Sandman', 1989.

клопедијама и стручној литератури, уметност није услов без којег се не може, али је пожељно исходите стваралачких напора. Насупрот томе, литерарне илустрације (које најчешће поистовећујемо с родним појмом илустрације) биле би излишне уколико поред усаглашености с фабулом књижевног дела не би поседовале и чисто естетске квалитете. Некритичка дескриптивност на коју професори сликарства упозоравају своје студенте, једнако је непожељна и код ликовне илустрације.

У оквиру дискутабилне, али општеприхваћене поделе уметности на „примењену“ и „слободну“, илустрација би без сумње припадала „примењеним гранам“, али то ни на који начин не умањује њену вредност. Између остварења „слободне“ и „примењене“ уметности нема суштинске разлике будући да се уметничка вредност не заснива на практичној (вануметничкој) функцији већ на идеји да је уметност *ћерка слободе*.⁴ Истинска уметничка вредност може се процењивати једино на основу индивидуалних примера. Она не зависи од практичне намене уметничког дела нити од начина на који оно комуницира с публиком, већ од тога у којој мери је аутор успео да оствари нешто што је Клајв Бел назвао значајном формом (*significant form*), а тиче се одређене комбинације линија и боја које побуђују естетичку емоцију. Такав квалитет надилази културно историјске промене и уколико је садржан у неком остварењу, не може да буде непризнат већ једино непрепознат. Сврставање илустрације у породицу уметничких дисциплина тиче се дакле,

њеног препознавања од стране теоретичара и институција културе.

Дилема да ли је илустрација уметност, остаће трајно отворена, али не због тога што је упитна њена уметничка релевантност већ због амбивалентности самог појма уметности. Од Батеове студије до данашњих дана, савремени појам уметности мењао се и ширио до границе када је уздрмано све што је у њему некада било стамено. Недовољна одређеност опсега и досег уметности, сврстале су је међу витгенштајновске „отворене појмове“ чије је значење не само тешко већ и немогуће одредити јер, помало парадоксално, њихова променљивост наметнула се као једна од ретких константи. Будући да је појам уметности мање егзактан од појма илустрације, њено безусловно убрајање међу уметничке дисциплине не би нам помогло у осветљавању суштине илустрације већ би, у најбољем случају, омогућило да појам уметности сагледамо у потпунијем обиму. Бити уметник не би требало да буде ничије лично занимање већ првенствено звање. Осврнемо ли се на савремену уметничку продукцију чини се да је и у свету уметности на снази библијско пророчанство о „много званих мало изабраних“.

Gustav Doré, илустрација за књигу Дон Кихот од Манче, 1863

Arthur Rackham, Ивица и Марица, 1909.

ЛИТЕРАТУРА:

Batteux, Ch.,

The Fine Arts Reduced to a Single Principle, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Bell C.

Art, Chatto&Windus, London, 1914.

BIB 2017.

Biennial of Illustrations Bratislava 2017 (Bratislava), 66–71

Wittgenstein, L.

Tractatus Logico-Philosophicus, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.

Šiler J.F.

О лепом, Kultura, Beograd, 1967.

Татаркијевич, В.

Историја шест појмова, Нолит, Београд, 1980.

Ristić, M.

„A contribution to the study of the emergence of illustration as an independent art discipline in Serbia”, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske br. 48, Novi Sad: Matica srpska, 2020, 105–116.

Ристић, М.

Дојринос Јована Јовановића Змаја развоју илустрације и дизајна часописа у Србији, у: Годишњак Института за дечју књижевност, Год. 2, бр. 2, 2022, 227–241.

Phil Hale, насловна илустрација за антологију хорор стрипова "Flinch", 2000.